

z pôžičiek a úverov z peňažných ústavov, prirodzene za vopred dohodnutých podmienok.

Súčasne sa SKŽP snaží aj o aktívnu zahraničnú politiku v oblasti životného prostredia. Hnacou silou sú problémy životného prostredia prekračujúce rámec jedného štátu, nutnosť medzinárodnej výmeny skúseností, ale aj hospodársko politické úvahy. Prostredníctvom Federálneho výboru pre životné prostredie spolupracuje komisia s viacerými medzinárodnými organizáciami, zaoberajúcimi sa otázkami životného prostredia.

Usiluje sa o zintenzívnenie spolupráce aj na regionálnej úrovni, predovšetkým v rámci štátov Pentagonály (Rakúsko, Maďarsko, Taliansko a Juhoslávie) v týchto tematických okruhoch:

- monitoring a informatika,
- odpady,
- jadrová bezpečnosť,
- riešenie ekologických sporov mierovou cestou,
- národné parky,
- energetika a životné prostredie.

Prirodzenou snahou komisie je vytvárať dobré vzťahy so štátmi priamo susediacimi so Slovenskou republikou, najmä v oblasti pohraničných vôd (povrchových a podzemných), cezhraničných prenosov škodlivín v ovzduší, ťažby prírodných zdrojov atď.

S medzinárodnými organizáciami — Európskym spoločenstvom, Radou Európy, Európskou hospodárskou komisiou OSN, UNEP, UNESCO — udržiava kontakty prostredníctvom FVŽP, pričom snahou SKŽP je dosiahnuť v tejto oblasti primerané zastúpenie alebo aspoň informovanosť. Jej trvalou snahou je koordinácia ponúkanej zahraničnej pomoci.

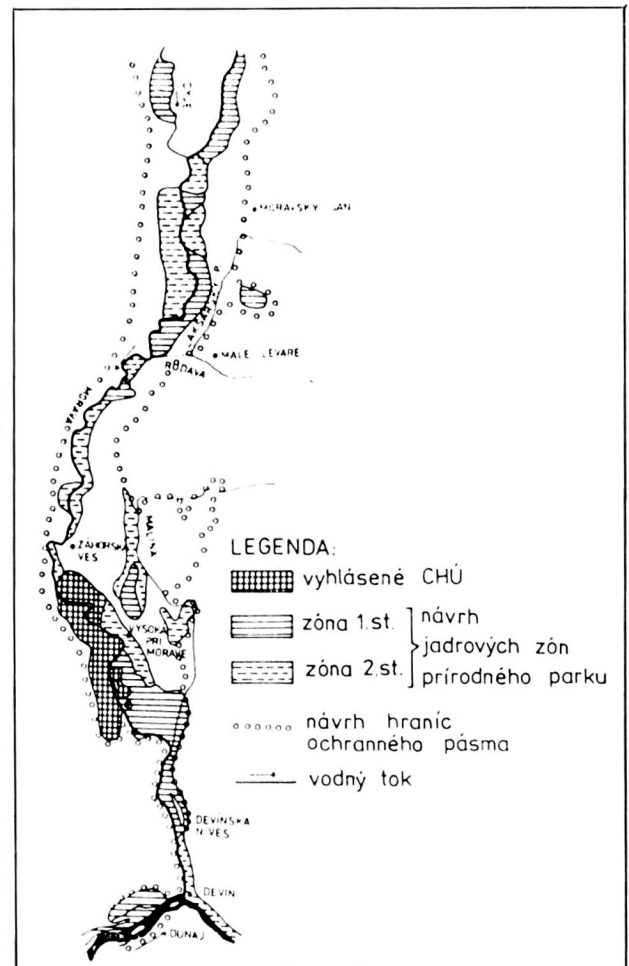
Slovensko sa v súčasnosti nachádza v zložitom období hospodárskej reformy, ktorá prakticky znamená prechod od plánovaného hospodárstva k ekonomike na trhovom princípe. V oblasti životného prostredia to znamená odklon od chápania hodnôt životného prostredia ako voľných statkov, na využívanie ktorých neplatia žiadne obmedzenia.

Pokiaľ však hodnoty životného prostredia majú vôbec trhovú hodnotu, nevyplýva to ani tak z ich dlhodobého nedostatku, ale z ich krátkodobej, doposiaľ ešte bohatej ponuky. Zdá sa, že úlohou hospodárenia so statkami životného prostredia sa musí zaoberať predovšetkým právny poriadok, založený na rešpektovaní ekonomických nástrojov. Na formovaní oboch sa SKŽP intenzívne zúčastňuje. Je teda jedným z prvkov systémového tlaku, ktorý má urýchliť reštrukturalizáciu hospodárstva a hoci SKŽP chce v tejto oblasti hrať štátnosprávnú a koncepčnú úlohu, je to úloha celospoločenská. Avšak účinné zákonodárstvo o životnom prostredí a tým účinná ekologická politika životného prostredia stojí a padá na politickej vôli, o ktorú sa opiera. A túto politickú vôľu predstavujeme my všetci.

1. Lúky v alúviu Moravy

2. Aluviálne územie rieky Moravy

Dostane príroda rieky Moravy šancu?

Pád železnej opony a rozpad bývalého východoeurópskeho bloku koncom r. 1989 priniesol okrem zmien v politickej orientácii a ekonomicko-sociálnej sfére aj otvorenie hraníc so západnou Európou. Rýchlosť odstraňovania žienijných zátarasov na hranici so Spolkovou republikou Nemecko a s Rakúskom prekvapilo nielen občanov nášho štátu, ale predovšetkým tisíceky obyvateľov živočíšnej ríše, ktorí v týchto bohom zabudnutých oblastiach žili takmer pol storočia bez väčšieho vyrušovania. Stresové situácie spôsobené neočakávaným vpádom návštevníkov do pohraničných oblastí postihli nielen väčšinu živočíšnych druhov, ale aj mnohé unikátne biotopy týchto území. V Čechách sa to týka zachovalých lesných komplexov v pohraničných pohoriach, na Morave a na Slovensku predovšetkým alúvia riek Dyje a Moravy.

Na ca 70 km dlhom slovenskom úseku tohto relatívne intaktného územia sú okrem zvyškov lužných lesov vzácné predovšetkým močiare a lúky riečného alúvia. Nachádzajú sa prevažne v medzihrádzovom priestore v dvoch oblastiach — medzi Devínskou Novou Vsou (v katastri Bratislavy) a Vysokou pri Morave a medzi Malými Levármí a sútokom riek Moravy a Dyje. Tieto lúky môžeme považovať za akési pamätníky, v ktorých sú zakódované na jednej strane ekologické podmienky územia a ich dynamika v čase i priestore a na druhej strane činnosť človeka. Ich súčasné druhové zloženie je presným odrazom súčasnosti človeka a prírody. Človek sa snažil túto prírodu ovládnuť, čo sa mu do určitej miery podarilo budovaním hrádzí a kanálov, zregulovaním prítokov Moravy (potokov Malina, Rudava, Lakšárskeho potoka a i.), prerezaním riečnych meandrov a skrátčením pôvodného riečiska. Všetky tieto snaženia spôsobili tak ako aj v iných regiónoch Slovenska, vysušenie územia. Rozsiahlej premene prevažnej časti prilahlých oblastí Záhorskej nížiny na produkčné agroekosystémy zabránili politické pomery v bývalom režime. Preto sa v tomto hraničnom pásme Slovenska nehospodáril tak intenzívne. Vďaka tomu sa tu zachovali z hľadiska botanického aj zoologického jedinečné komplexy lúk, aké už dnes inde na Slovensku nie sú. Spolu s mŕtvymi ramenami, lesmi, skupinami stromov a kríkov tvoria neopakovateľný prírodný areál.

V čom sú vlastne jedinečné tieto druhotné, človekom vytvorené trávne porasty? Musíme si uvedomiť, že ak je vplyv človeka na ekosystém trvalý, ale nie až taký výrazný, aby sa v jeho dôsledku zmenilo druhové zloženie porastov, prispôbia sa lúky stanovištným podmienkam. Majú náležitosti prirodzeného ekosystému a značnú stabilitu, čím zvyšujú aj stabilitu poľnohospodárskej krajiny. Na udržanie tejto stability slúžia tzv. kompenzačné mechanizmy, medzi ktoré patrí aj druhová pestrosť porastov — ich diverzita. Každý rastlinný druh má v poloprírodnom trávnom poraste svoju životnú stratégiu, inými slovami — svoje špecifické nároky na stanovište. V praxi to

znamená, že v poraste vždy prevládajú druhy, ktorým momentálne podmienky (vlhkosť, výživa, zašliapávanie, kosenie) najlepšie vyhovujú, resp. sú voči nim indiferentné. Keď sa podmienky zmenia, dostanú sa do popredia druhy s inou stratégiou. Čím sú pomery extrémnejšie, tým sú porasty bohatšie na odolné druhy, ktoré im umožňujú prežiť aj v stresových podmienkach. V priaznivých ekologických podmienkach vytváraných do veľkej miery intenzívnou činnosťou človeka, počet druhov sa značne znižuje. Začnú v nich prevládať druhy s rýchlou tvorbou biomasy, ale neschopné rásť v stresových situáciách, zatiaľ čo poloprírodné porasty poskytujú síce nižšie, ale stabilné výnosy.

V alúviu rieky Moravy sa vyskytujú viaceré typy porastov od poloprírodných bohatých typov lúk až po siate porasty (obr. 1). Pestrosť ich druhového zloženia spôsobujú predovšetkým extrémne vlhové pomery. Vlhkosť pôdy na jar, v niektorých rokoch dosahujúca až záplavové stavy, strieda sa s obdobiami značného sucha. Preto sa na lúkach často vyskytujú vedľa seba druhy vyslovene suchomilné i vlhkomilné a tak tieto porasty nikdy nevymoknú ani nevyschnú. Viaceré druhy patria medzi vzácné až veľmi ohrozené, napr. plamienok celistvolistý (*Clematis integrifolia*), kosatec sibírsky (*Iris sibirica*), cesnak hranatý (*Alium angulosum*), veronika dlholistá (*Veronica longifolia*), žltuška žltá (*Thalictrum flavum*), gratiola lekárska (*Gratiola officinalis*), haluha siličkolistá (*Oenanthe silaifolia*), rebríček bertramový (*Achillea ptarmica*), skorocel najvyšší (*Plantago altissima*) a ďalšie. Všetky sú veľmi citlivé na rôzne agrochemikálie používané v intenzívnej poľnohospodárskej veľkovýrobe. Účinkom intenzívneho hnojenia neobstoja v konkurencii vysokých tráv, z poloprírodných porastov veľmi rýchlo ustupujú a ich vyhynutie je často nenávratné.

Na unikátne lúčne spoločenstvá riečného alúvia Moravy sa viažu rôzne druhy živočíchov, vyžadujúce vlhké až močiarné prostredie. Okrem tisícov rôznych bezstavovcov tu žijú i viaceré druhy obojživelníkov a vtákov, ktoré pre nedostatok podobných

biotopov na Slovensku patria medzi ustupujúce a ohrozené druhy. Z vtákov treba spomenúť predovšetkým trasochvosta žltého (*Motacilla flava*), patriaceho už dnes na Slovensku k zriedkavým a vzácnym hniezdičom. Na vlhkých lúkach medzi Devínskou N. Vsou a Devínskym jazerom (obr. 2) hniezdi zatiaľ pomerne hojne.

Na močiarne biotopy sa viažu aj viaceré druhy chriašteľov (Rallidae), ktoré tu majú vhodné hniezdne podmienky a dostatok potravy. Z väčších vtákov sú to oba u nás hniezdiace druhy bocianov — bocian biely (*Ciconia ciconia*) a bocian čierny (*Ciconia nigra*) (obr. 3), ktoré sa potravou viažu na vlhké lúky a močiare. V r. 1990 sme v hraničnom pásme rieky Moravy zistili okrem typických hniezd bociana bieleho na stĺpoch elektrického vedenia i u nás už veľmi zriedkavé stromové hniezda. Ešte vzácnejšie sú však hniezdne kolónie na pravej strane rieky v rezervácii WWF (World Wildlife Found) pri Marcheggu. V lužných lesoch, predovšetkým medzi Vysokou pri Morave a Záhorskou Vsou (kde sa nachádzajú aj dve rezervácie, Horný a Dolný les) a na sútoku Dyje a Moravy hniezdia okrem bocianov aj vzácné haje, predovšetkým ohrozená haja červená (*Milvus milvus*) i haja tmavá (*Milvus migrans*). Hneď prvý rok po otvorení bývalého „zakázaného pásma“ sme v aluviálnom území Moravy, v úseku od Devína po sútok s riekou Dyje, zaznamenali 124 druhov vtákov, t. j. tretinu zo všetkých doteraz zistených druhov na celom Slovensku. Podrobnejší prieskum iste ukáže, že toto číslo je omnoho vyššie.

Jedinečnosť alúvia Moravy je v tom, že ešte aj dnes sa tam nachádza systém fungujúcich ramien. Spolu s lužnými lesmi, vlhkými lúkami a trstinovými porastmi je posledným zvyškom funkčných ekosystémov, aké sa predtým nachádzali aj v rozľahlých priestoroch záplavovej oblasti Dunaja. Výstavbou dunajského vodného diela Gabčíkovo bola väčšina týchto biotopov zničená. Podobný osud čaká aj unikátne časti pôvodného prírodného prostredia aluviálnej časti rieky Moravy. Aby sa predišlo ich nenávratnému zničeniu, treba vypracovať účinné páky environmentálnej politiky, ktoré by boli schopné legislatívnou cestou usmerniť a regulovať silný a rýchly antropický tlak na uvoľnené priestory bývalého uzavretého územia. Predpokladané negatívne dopady ľudskej činnosti na prírodu povodia rieky Moravy možno rozdeliť do niekoľkých oblastí:

- *Melioračné úpravy územia*, tlmené doteraz prehnacnou ochranou štátnej hranice. K nim môžeme zaradiť aj plánovanú výstavbu riečného kanála Dunaj—Odra, ktorý by podľa nášho hľadiska vyvolal podobný efekt ako gabčíkovské vodné dielo na Žitnom ostrove. Všetky navrhované alternatívy výstavby kanála, od rozšírenia a prehĺbenia terajšieho toku Moravy až po niekoľko variantov územného riešenia umelého toku,

3. Hniezdo bociana čierneho (*Ciconia nigra*) v lužnom lese pri Morave

by znamenali zánik rastlinného a živočíšneho sveta slovenskej časti aluviálnej oblasti Moravy.

- *Intenzifikácia poľnohospodárstva v uvoľnených oblastiach*, ktorá by zasiahla predovšetkým trvalé trávne porasty. Boli by ohrozené jednak priamo rozoraním, jednak nepriamo intenzívnym hnojením. Hnojenie záplavových lúk je totiž vo vlhkostne priaznivých rokoch ekonomicky veľmi efektívne a môžu sa ním dosiahnuť vysoké výnosy. Ak hladina ich podzemnej vody v období intenzívneho rastu neklesne pod 80 cm (ako ukázali výsledky na pokusných plochách alúvia Moravy pri Landžhote), nie sú výnosy 100 t·ha⁻¹ žiadnou zvláštnosťou. Preto možno očakávať, že tu bude zo strany poľnohospodárov prirodzená snaha o ich zvyšovanie.

- *Newážená a necitlivá výstavba cestných komunikácií*, najmä mostových prepojení s Rakúskom v miestach, kde by vysoký dopravný ruch spolu s kumuláciou výfukových plynov negatívne vplýval na lesné a lúčne porasty, ako aj na všetky živočíchy na ne viazané.

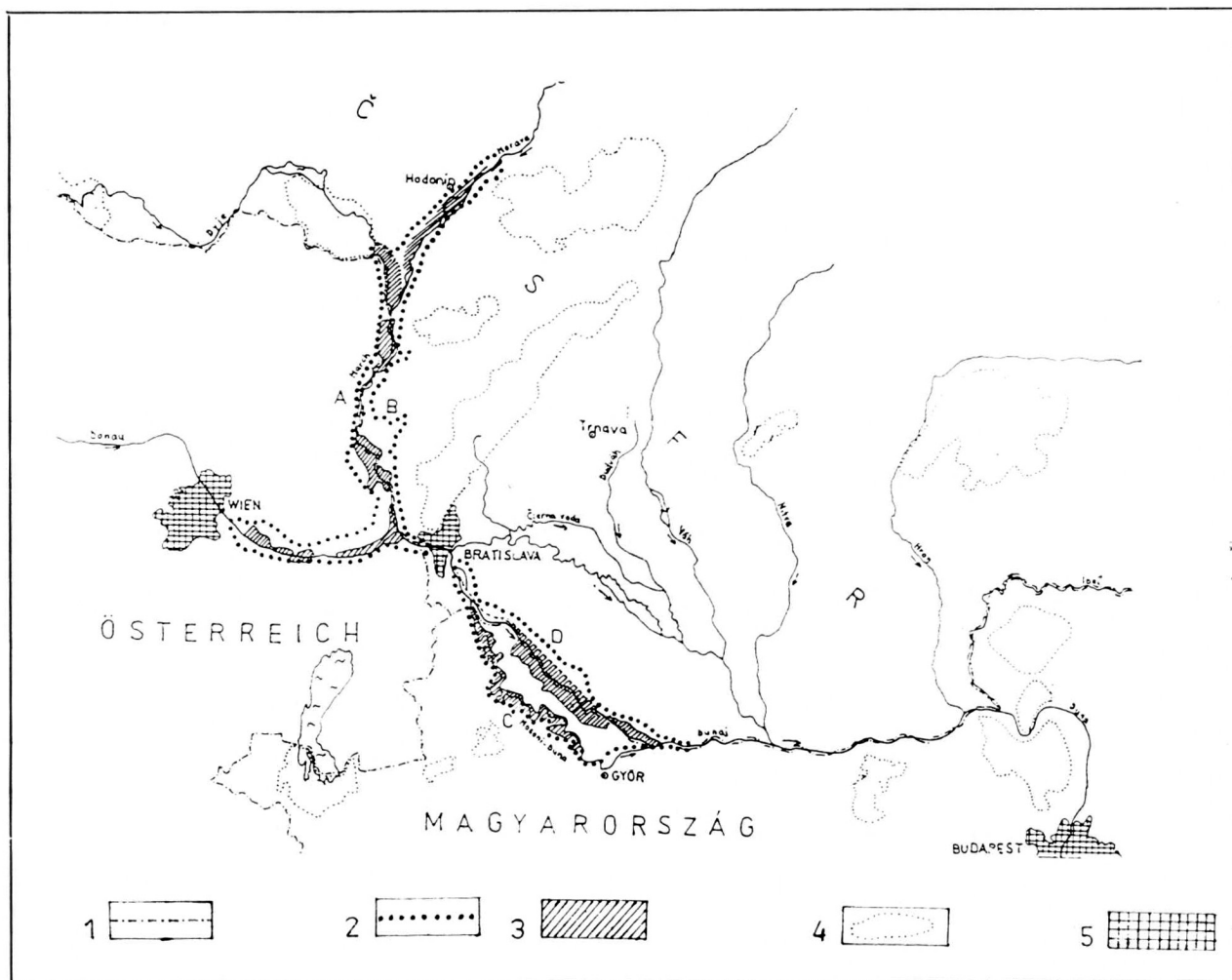
- *Neriadená a expanzívna rekreácia* v závislosti od zmeny vlastníctva pôdy. Predovšetkým ide o rozsiahlejšiu výstavbu chat v príriečnej zóne v súvislosti so športovým rybárstvom, ako to vidieť na protilahlom brehu v Rakúsku (obr. 5).

Všetkým týmto negatívnym a deštruktívnym dopadom na územie alúvia rieky Moravy a jeho ochranného pásma možno zabrániť dôsledným uplatňovaním legislatívnych nariadení o hospodárení v chránených krajinných územiach, ktoré sa v súčasnosti dajú uplatňovať v rámci CHKO Záhorie. Nasledujúcim krokom by malo byť vyhlásenie ďalších maloplošných chránených území, ktoré by nadväzovali na už vyhlásené,

resp. navrhované chránené územia na rakúskej strane. Okrem toho treba nájsť spôsoby na zachovanie extenzívnejšieho hospodárenia, čo je predpokladom prežitia existujúcich cenných biotopov. Teda, ak bude mať naša spoločnosť záujem o zachovanie typov poloprírodných lúk, podmienených extenzívnym hospodárením, musí tak, ako je to bežné vo vyspelých krajinách, nahradiť poľnohospodárom znížený zisk dotáciami. Nemožno však čakať dotedy, kým na takéto účely budú financie, pretože potom už pravdepodobne nebude čo zachraňovať. V tomto prípade by nám mala byť vzorom Spolková republika Nemecko, ktorá každoročne vydáva na dotovanie zachovania lúk, ako aj na rôzne programy ich výskumov mnoho miliónov mariek.

Okrem toho treba vyvinúť iniciatívu na legislatívne zakotvenie navrhovaného trilaterálneho parku Podunajsko (obr. 4), kam je zahrnuté aj obojstranné územie Moravy. Podľa Dunajskej charty spadá do navrhovaného parku na slovenskom území alúvium Moravy, ktoré je súčasťou CHKO Záhorie, s pričlenením lesov v sútoku Dyje s Moravou až po Lanžhot a s pokračovaním rieky Moravy po Strážnicu (Kozová, 1990). Navrhovaný trilaterálny park predstavuje bohatý komplex prírodných a kultúrnych hodnôt v rámci strednej Európy. Okrem vzácnnej podunajskej krajiny sú v ňom veľmi cenné alúviá jeho prítokov. Do parku sú zaradené najzachovalejšie súbory ekosystémov, v ktorých sa predpokladá prísny ochranný štatút a osobitne spracovaný management využíva-

4. Návrh trilaterálneho medzinárodného parku Podunajsko. 1 — štátna hranica, 2 — návrh hraníc parku, 3 — územie vlastného parku, 4 — chránené územia v širšom okolí, 5 — mestá, A — Národný park Donau-March-Thaya-Auen (návrh na vyhlásenie), B — alúvium Moravy, C — Szigetköz (CHKO), D — dunajské luhy a ramená

5. Tok Moravy s rybárskymi chatkami na rakúskej strane

nia. Keďže územia, začlenené do prírodných parkov musia spĺňať určité kritériá, je potrebné vypracovať osobitné ekologické plány celkového regionálneho rozvoja územia a tiež osobitné managementy pre lesné a vodné hospodárstvo, poľnohospodárstvo, dopravu, rekreáciu a urbanistický rozvoj jednotlivých vybraných lokalít. V tomto zmysle má mimoriadny význam štatút navrhovaného medzinárodného parku, ktorý by perspektívne zasahoval na územie troch štátov (ČSFR, Rakúska a Maďarska) a zabezpečoval integrovanú ochranu prírodných a kultúrnych hodnôt v strednej časti toku Dunaja a jeho prítokov.

Oblasť rieky Moravy sa musí riešiť v spolupráci s Rakúskom, ktoré už na projekte prírodného parku pokročilo oveľa ďalej ako my. Rakúska časť parku — luhu Dunaja, Moravy a Dyje (Nationalpark Donau-March-Thaya-Auen) je už pripravená na vyhlásenie. U nás sa so zriadením parku v alúviu rieky Moravy otáľa, napriek tomu, že myšlienka národného parku na sútoku riek Dyje a Moravy siaha až do 40-tych

rokov. Pokusy o vyhlásenie tohto územia za prísne chránené stroskotali doteraz vždy na nepochopení politických orgánov. Na značne zredukovanom území vznikla len CHKO Pálava (na alúviu Dyje) a dve spomínané rezervácie (Dolný a Horný les) na spodnom toku Moravy.

Aby sa mohlo toto územie vyhlásiť a zaradiť do medzinárodného prírodného parku, ako aj na vypracovanie špeciálnej stratégie jeho obhospodarovania je potrebné urýchlene spracovať ekologický plán celej oblasti.

Literatúra

- Extensivierungsforderung — Bilanz und Folgerungen. Natur und Landschaft 1991, 66, 2, p. 91—92.
 Kozová, M., 1990: Trilaterálne medzinárodný park Podunajsko. Zb. „Plánovanie v strednej Európe v dunajskom regióne“. SAS (Spolok architektov Slovenska), SZSI (Slovenský zväz stavebných inžinierov) Bundes-Ingenieur Kammer, Wien, p. 32—42.